

Šiomet žiemą per Užgavėnes iš kiemo varysime vasario mėnesį

Danguolė ŽELVYTĖ

Vasaris... Šis mėnuo daugeliui iš mūsų asocijuojasi su šalčiais, pūgomis, permainingais orais, duris atveriančiu pavasariu ir... Užgavėnėmis. Tačiau... Ne visada Užgavėnės švenčiamos vasario mėnesį. Užgavėnės, kaip ir Velykos, – kilnojama kalendorinė šventė, kuri pagal Mėnulio kalendorių švenčiama likus 47 dienoms iki Velykų. Taigi, Užgavėnės būna laikotarpiumi nuo vasario 3 d. iki kovo 9 dienos. Šiomet jas švęsime vasario 21-ąją, kitais (2024-aisiais) – vasario 13 dieną. Tai paskutinė Mėsėdžio (žem. Miesieda) diena, žemės budinimo po žiemos miego, žiemos palydų, žiemos išvarymo, daugelio vadinama vaisingumo žadinimo, skalsos ir gausumo skatinimo šventė.

Žemaičiams Užgavėnės neatsiejamos nuo blynų. Jie gali būti miltiniai, bulviniai, bet karaliauja tą dieną kvepiantys mieliniai miltiniai blynai. Jie turėtų būti dar ir šiek tiek rūgštoki, išsipūtę, panašūs į spurgas. Taigi, Užgavėnių blynai. O kas daugiau?

Kitas Užgavėnių simbolis – Morė, kai kur Boba, Kuotre, Magde, Sene, Kūniške, Žemaitijoje dažniau-

siai – More vadinama. Tai ne persirengėlis, o ant medinių ar kitokių sukaltų griaučių iššaukiančiai ryškiais rūbais aptaisyta ir ant besisukančio rato pritvirtinta, šventės dieną per gyvenvietę rogėse arba ratuose traukiama krūtininga, didelę sėdynę turinčios moteriškos pamėklė, simbolizuojanti atsitraukiančią žiemą ir su ja susijusias visokias negandas.

Balys Buračas knygoje „Lietuvos kaimo papročiai“ (Vilnius, 1993, p. 171) rašo: „Per šventes buvo rengiamos iškilmingos vaikštynės, kuriose, keršus jaučius pasikinę, vežiojo kažkokią baidyklę arba maumą, lydimą daugybės palydovų, apsirengusių keistomis baisybėmis ir giedančių, muzikai pritariant, ypatingas giesmes. Ko gero, iš tų baidyklių palaiapsniui atsirado Morė (Kotrė), kiti Užgavėnių persirengėliai. Žemaitijoje svarbiausia Užgavėnių karnavale – pamėklė Morė (dar vadinama Kotrė).“ Minėtoje knygoje (p. 171–172) B. Buračas nurodo, kad „Kretingos apylinkės Genčių, Kuršaičių ir daugely kitų kaimų per Užgavėnes buvo, o kai kur ir dabar tebėra paprotys rengti Mores. Morei aprengti ypatingų rūbų ar kitų dalykų nereikia. Paimama kokia palinkusio medžio pašliūža ar senų rogių pavaža, į tą pavažą įkalamas paprastas mietas, o ant mieto užmaunamas senas medinis ratas. Prie rato prikalami kokie trys pagaliai, kurie laiko Morę ir atstoja jai kojas. Taip ant to rato sukryžiuotų pagalių užvelkamas koks nors senoviškas marginis sijonas ir kiti moteriški rūbai. Galva aptaisoma lininiais plaukais. Ant galvos uždedamas egliaškių vainikas. Galva ir pati Morė apkaišoma įvairiais margais popierėliais. Į rankas įkišamas spragilas, kuriuo ji vežama švaistosi kaip gyva. Todėl, kas norėtų ją pripuolęs nupešioti, negalėtų, nes gautų spragilu per galvą. Be to, Morės palydovai, apsirengę įvairiomis baidyklėmis, šakėmis, virpčiais, pušinėmis šluotomis ir šiaip pagaliais apsiginklavę, saugo, kad,

susidūrę su priešingos pusės Užgavėnių vėzdininkais, neprarastų savo mylimos Morės. Dveji vėzdininkai susidūrę susipeša. Nugalėtojai atimtą Morę užvelka ant aukšto kalno ir sudegina. Seni žmonės mena, kad prieš 40–50 metų Morę rengdavo ir po kaimus vežio-davo ypač Šiaulių ir Raseinių apskrityse.“

Dabar bene svarbiausias, Balio Buračo knygoje nepaminėtas Morės akcentas – išryškintos jos moteriškos kūno formos, ypač krūtys, ryškiai išdažytas veidas. Dažniausiai nuo pietų vežiojama Morė ant rato sukasi, aplinkui didžiausias triukšmas – paleidžiami į darbą barškalai. Jos rankose kartais dar ir šluota būna. Anot Balio Buračo (ta pati knyga, p. 175), „Morės vežimas taip pat turi savo reikšmę. Jis padarytas iš pusės rogių ir pusės ratų. Vadinasi, pusė žiemos važiuojama rogėmis, o antrąją pusę – ratais.“ Kretingoje seniau Morės vežimą traukdavo keletas piemenukų ir pusbernių. Dabar dažniausiai – arklys. Tradicinis per šią šventę ir „Užgavėnių bičių“ vežimas: į vežimaitį įkeliama statinė su vandeniu, už jo susitupia mergaitės, kurių rankose eglisakės. Vežėjas aptaisomas lyg koks meška. Toks vežimas pasuka per gyvenvietę, o vežėjas šaukia: „Vandens, vandens!“ Merginos – tariamosios bitės – dūzgia kaip įmanydamos. Kai pro šalį važiuoja toks vežimas, sodybos šeimininkė stengiasi suspėti išbėgti su kibiru šalto vandens ir juo apipilti mergaites, t. y. „bites“. Jei tai pavyksta, gali tikėtis gero derliaus. Kad mergiotes nuo šalto vandens apsaugotų, vežėjas moteris nuo vežimo tolyn botagu gena (Betygala)“

Užgavėnės – ne Užgavėnės, jei šventėje nebus išstypusio, kriauklinio Kanapinio ir storulio, per žiemą nusipenėjusio Lašininio, jei jie tarpusavyje nekovo. Jų dvikova – tai žiemos ir pavasario susirėmimas. Kanapinis simbolizuoja pavasarį, Lašininis, be abejo, – žiemą. Kurį tą dieną lydi pergalė, sufle ruoti taip pat, nereikia, nes žiemą bet kuriuo atveju keičia pavasaris, tad ši kartą kelią reikia duoti jam.

Užgavėnių tradicijos senos, siekiančios pagonybės laikus ir yra susijusios su žemdirbyste. Tai ne tik lietuvių, bet ir daugelio Europos šalių tradicinė kalendorinė šventė. Lietuvoje sakoma: jei nori gerų metų, gero derliaus, per Užgavėnės turi po laukus važinėti, nesvarbu kur sėsi – į roges ar ratus. Ir dar: tą dieną reikia laistyti vandeniu, suptis supynėse – kuo daugiau pavyks ką aplaistyti, tuo greičiau pavasaris ateis, kuo aukščiau išsisupsi, tuo metai bus geresni.

Be abejo, šios šventės neišsivaizduojame be persirengėlių, dažniausiai „žydėliais“, „ubagaiš“ vadinamų, kuriems privalomas atributas – kaukė ar bent jau taip išdažytas veidas, kad nebūtų įmanoma atpažinti, kas po tais dažais yra. Daugelyje Žemaitijos gyvenviečių, tarp jų ir miestų, tą dieną, traukdamos įvairias dainuškas, šaukdamos „Žėima, žėima biek iš kėima“ ir kt., eina išsitos persirengėlių eisenos, kurių priekyje vežama Morė. Tiukšmingai, „žebrovodami“, sutiktus praeivius į šventės sūkurį įtraukdami, šokdami ir dainuodami, savo Morę saugodami, į sutartą vietą, kur vyks pagrindinis šventės renginys, patraukia minėti „žydėliai“ ir „ubagai“. Čia

(Nukelta į 48 p.)

vyksta Kanapinio ir Lašininio didžiosios dvikovos, sudeginama Morė. Kai kur jau įsigudrinama Morė ir nuskandinti, stipriai primušti, bet tai ne žemaičių Užgavėnių tradicija. Tai ne aukštaičių Gavėnas, kurį ją reikėtų skandinti arba mušti.

Morės sudeginimu šventė nesibaigia. Dar laukia Užgavėnių balius, o ten laukiami tik terbas (krepšius) visokio gero prisikimšę žydėliai. Tad, kad Užgavėnių vaišės būtų gausios ir sočios, „žydeliams“ reikia pasiausti po kaimą, miestą ar miestelį, aplankyti visas spodybas ir prisirinkti įvairiausių gėrybių, tai, ką būtų galima ant stalo padėti. Nekoks būsi šeimnininkas, jei užsukusių „žydelių“, „ubagėlių“ nepavaišinsi, jiems „paviržiaus“ (kokio pyrago, dešros ritinio, ar lašinių paltelės, giros, alaus butelaičio, dar ko nors kito gardaus – valgomo ir geriamo) neįdėsi.

Džiaugiasi tas šeimnininkas, kurio Užgavėnių žydėliai neaplenkė. Užsuko, pašurmuliavo – namams laimę ir sėkmę atnešė; metai bus geri.

Įsileidus „žydelius“ reikėtų būti atsargiems, nežiopoti, nes tokią dieną persirengėliai tik ir žiūri kokį buities rakandą ar net ką geresnio paslapčia pasigriebti, atseit, per Užgavėnes galima...

Nuo suaugusiųjų savo kaukėmis ir aprėdais neatsilikantys vaikai, aplankę sodybas ar miestuose prisibarškinę į butų duris, taip pat visokio gero prašo. Jie taip pat „žydelius“ vaidina ir dažniausiai traukia, pvz., tokią dainą: „*Mes žydukai iš Sedos) / Norim blynų ir kavos. / Jeigu blynai nemaišyti, Prašom pinigų krapštyti*“.

Tad atnešk vaikams saldainių, meduolių blynų, obuolių ar kitokių gardėsių, o jei jų neturi, ieškok piniginėje euriukų...

Na o kai suaugusiųjų persirengėlių terbos jau pilnos, jie susirenka būrin ir prasideda vaišės, dainos ir žaidimai – tokios linksmybės neatsiejama Užgavėnių šventės dalis. Jos tęsiasi iki paryčių. Prasidėjus naujai dienai, viskas „užsiraukia“, nes tai – Pelenų diena, prasideda gavėnia (ji tęsiasi iki Velykų), kai pagal tradiciją neturėtų būti nei linksmybių, nei riebaus, mėsiško valgio ant stalo. Taigi, užgavėjome, ir gana. Pagal tai ir šventės pavadinimas – diena prieš prasidedant Gavėniai.

Toks šiandien Užgavėnių šventės, kurios metu pagal tradiciją turėtume žadinti žemę naujam gyvenimui, veidas. Seniau, iki krikščionybės įvedimo, Lietuvoje ją švėsdavo kovo antro dešimtadienio pabaigoje–trečio pradžioje, per pavasario lygiadienį. Pagal senąsias tradicijas Užgavėnes turėtume švęsti net aštuonias arba bent jau tris dienas. Seniau ji buvo vadinama Ragučio švente. Įvedus krikščionybę, šventės diena priderinta prie Bažnyčios kalendoriaus ir, kaip jau minėta, dabar Užgavėnės visada švenčiamos septintosios savaitės prieš Velykas antradienį.

Giliausios šios šventės tradicijos – Žemaitijoje. Turime čia net Užgavėnių kaukių muziejų. Plateliose jį įkūrė Žemaitijos nacionalinis parkas.

Publikacijoje panaudotos Danutės Mukienės nuotraukos, kuriose įamžinti Plateliose veikiančio Užgavėnių muziejaus ekspozicijos fragmentai

